

Lakkamaalauksesta Suomessa 1700-luvulla

Kukoistavan kaukoidänkaupan mukanaan tuomien ylellisyystavaroiden myötä eurooppalaiset tutustuivat paitsi uusiin esineisiin myös tekniikkoihin. Kaukoidän lakkamaalaustekniikat olivat monimutkaisempia kuin mihin 1700-luvun eurooppalaisilla huonekalupuusepillä oli valmiuksia: alkuperäisen menetelmän salaisuus ja raaka-aineiden erilaisuus olivat taitavimmillekin puusepille ylipääsemätön este. Se, että eurooppalainen lakkamaalaus ei teknisesti tai taiteellisesti koskaan yltänyt itämaisen esikuvansa tasolle ei vähentänyt eurooppalaisten halua jäljitellä tätä tekniikkaa. Euroopassa yhtäältä muokattiin ja käytettiin uudelleen aitoja, kauppakomppanioiden maahan tuomia esineitä kuten varjostimia, pilkkomalla niitä esimerkiksi rokokoolipastojen kylkiin sopiviksi kappaleiksi.¹ Toisaalta esimerkiksi Englannissa lakkamaalattujen esineiden valmistaminen oli muodikas harrastus:² lakkamaalausta sovellettiin pienikokoisiin esineisiin, rasioihin ja peilinkehyksiin. Englannissa ilmestyi vuonna 1688 muutoin tuntemattomien John Stalkerin ja George Parkerin *A Treatise of Japanning and Varnishing*. Niin sanotulle suurelle yleisölle tarkoitettu teos käsittelee maalamalla ja lakkaamalla tuotettuja, eksoottista vaikutelmaa tavoittelevia pintakäsittely- ja koristelutapoja, mutta kirjan mielenkiintoisinta antia ovat sen 24 mallikuvaa. Kuvat esittävät varsin karkealla tavalla surkastuneita kaupunkimaisemia, länsimaisen mielikuvan mukaisia »kiinalaisia» ihmishahmoja sekä erilaisia lentäviä lintuja. Osa kuva-alkoimasta on valmiiksi sommiteltu rasioiden kansiin ja kylkiin tai peilin kehyksiin sopivaksi. Huolimatta siitä, että Stalkerin ja Parkerin kirja on ainoa näin laaja lakka- maalausta käsittelevä ohje- ja mallikirja, ei sen koristemalleja näytetä käytetyn, ainakaan uskollisesti, lukuunottamatta englantilaista 1700-luvun puolivälin keramiikkaa.³ Kirjan esiintymisestä Suomessa ei ole todisteita.⁴

Ruotsissa ilmestyi vuonna 1760 anonymisti Lars Salviuksen kustantama ja painama, mahdollisesti kirjoittamakin teos *Den Upriktiga Laquer-konsten*,⁵ värireseptiko-

¹ Kts. esim. Oliver Impey – John Whitehead, »From Japanese box to French royal furniture». *Apollo*, vol. cxxxii no. 343 (Sept. 1990), 159–165.

² »Lackmålning». *Svenskt möbellektion* 2, Malmö 1961, 545. – John Stalker–George Parker, *A Treatise of Japanning and Varnishing ...* : »... how can such a Book as this, that has nothing to recommend it, but ... the Experiments it contains, be better secured ... then by the Patronage of a Lady, that is no less Eminent for the Quality, Beauty and Vertue, then for her incomparable Skill and Experience in the Arts that these Experiments belong to ...» (Oxford 1688, repr. London 1960, ix).

³ Leslie B. Grigsby, »John Stalker's and George Parker's Treatise: An inspiration for relief decoration on English stoneware and earthenware». *The Magazine Antiques*, vol. cxliii no. 6 (June 1993), 886–893.

⁴ Kts. Henrik Grönroos – Ann-Charlotte Nyman, *Boken i Finland. Bokbeståndet hos borgerskap, hantverkare och lägre sociala grupper i Finlands städer enligt städernas bouppteckningar 1656–1809*, jossa ko. kirjaa ei mainita. (Skrifter urgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, 596. Helsingfors 1996.)

⁵ *Den Upriktiga LAQUER-Konsten* (Stockholm 1760). – Kts. Johanna Lilja, *Libri rari et cari*. Museoviraston vanhan kirjallisuuden kokoelmaluettelo, Helsinki 1996, 18.12; Grönroos – Nyman, 460: kolme mainintaa perukirjoissa.

koelma vailla kuvitusta. Se lienee kokoonpantu ulkomaisista lähteistä. Salvius oli *Hushälls- och Konst-Cabinet* -lehdessään 1758 julkaissut lyhyitä artikkeleita lakkamaalauksesta.⁶

»Suomalaiset» lakkamaalarit: Isak Wacklin ja Johan Ekman

Jorma Heinonen ja Osmo Vuoristo kirjoittavat *Antiikkikirjassaan*: »Pari maalaria on meilläkin erikoistunut tähän taidelajiin, vaikkakaan heidän aikaansaannoksiaan ei valitettavasti ole voitu tunnistaa: oululainen taiteilija Isak Wacklin ja turkulainen lakkamaalari Johan Ekman – –.»⁷ Pitää paikkansa, ettei mainittujen taiteilijoiden työtä lakkamaalauksen alalla ei pystytä tunnistamaan. Esitän kuitenkin seuraavassa lakkamaalauksesta ja lakkamaalauskoristeisista nurkkakaapeista Suomessa löytämäni tiedot. Nurkkakaappien erikoisasema johtuu siitä, että yksi kaappi mainitaan ainoassa lakkamaalausta Suomessa käsittelevässä asiakirjalähteessä. Mukana on myös joitakin läheisesti niihin liittyviä esineitä. Ongelmana käsittelytavassa on, että kysymys tiedetään jo etukäteen mahdottomaksi ratkaista.

Isak Wacklin (1720–1758) esitti Tukholman hallioikeudelle 25.1.1742 anomuksen saada toimia muotokuvamaalarin ammatin ohessa lakka- ja tapettimaalarina. Maalusta Wacklin oli opiskellut Tukholmassa 1730-luvun jälkipuolella; lakkamaalausta, samoin kuin tapettien maalausta, hän ilmoittaa opiskelleensa Pietarissa. Oleskelu Pietarissa ajoittuu vuosien 1739–1741 välille, koska ensin mainittuna vuonna Wacklin oli Haminnassa ja jälleen tammikuussa 1742 Tukholmassa, paettuaan Suomesta edellisenä vuonna alkaneen sodan takia. Kolmen viikon kuluttua anomuksen jättämisestä Wacklin toimitti hallioikeuden pyytämät näytteet ammattitaidostaan. Hän esitti hallioikeudelle muotokuvia; näytteisiin lakkamaalauksesta tai tapeteista hänellä ei ilmoituksensa mukaan ollut ollut varaa. Hallioikeus myönsi Wacklinille 18.2.1742 luvan toimia vapaana taiteilijana ja maalata muotokuvien ohella myös lakkatöitä ja tapetteja.⁸ Hallioikeudelle esitetty anomus on varhaisempi kuin Wacklinin tunnettu muotokuvatuotanto. Lienee mahdollista, että hän on halunnut esittäytyä hallioikeudelle mahdollisimman monipuolisena taiteilijana ja käsityöläisenä, mutta esittäessään todisteena ammattitaidostaan muotokuvia tulla huomioiduksi nimenomaan muotokuvamaalarina.

Johan Ekman sai kisällinkirjansa 11.9.1744 Tukholmassa,⁹ missä hän työskenteli muotokuvamaalarinakin toimineen Carl Gustaf Reimersin¹⁰ (n. 1700–1754) verstaassa.

⁶ Hushälls- och Konst-Cabinet n:o 21:384–385; n:o 22:386–393 (Stockholm 1758).– Den Upriktiga Laquer-Konsten teoksen alkupuheessa todetaan: »Nog gifwes åtskilliga Beskrifningar om Laquer-werk, ja, öfwerflödiga; men sällan tilförläteliga ... Jag har derfor just med flit så länge samlat och förskaffat mig sådana beskrifningar ... Jag tror mig tjäna allmänheten med detta arbetets utgifwande, och det så mycket säkrare som en sådan afhandling, så wida mig witterligt är, icke förut warit af Trycket utgifwen.» Mt., 3–4.

⁷ Jorma Heinonen – Osmo Vuoristo, *Antiikkikirja*, Helsinki 1979, 119.

⁸ Mila Hallman, *Målare och urmakare*, Stockholm 1907, 147–148; Brynolf Hellner, »Oljemålade 1700-talstapeter». *Stockholmsminnen i Stadsmuseet*, Stockholm 1950, 130; Aune Lindström, »Isak Wacklin». *Ateneumin taidemuseo. Museojulkaisu 1–2/1959*, 3; E[liel] A[speli]n, »Konsthistoriska notiser». *Finskt Museum* 1895, 45.

⁹ Turun hallioikeuden pöytäkirjat, 3.8.1769 § 6. MV hist. kopiokokoelma: kopiot Turun hallioikeuden pöytäkirjoista (käsik.); kortisto Turun hallioikeuden pöytäkirjoissa mainituista henkilöistä: Johan Ekman.

¹⁰ Wilhelm Nissen-Knut Andersson, »Carl Gustaf Reimers», *Svenskt konstnärslexikon IV*, Malmö 1961, 464. Reimers oli naimisissa Magdalena Ekmanin kanssa, josta ei kuitenkaan tiedetä, oliko hän sukua Johan Ekmanille. Tämä saattaisi selittää sen, että Reimers siirsi privilegionsa Ekmanille.

Lars Salvius mainitsee Reimersin 1741 Uplannin historiassaan yhtenä Tukholman lakkamaalareista.¹¹ Vuodesta 1745 Ekman jatkoi Reimersin privilegion nojalla verstaan toimintaa kahden kisällin kanssa. Hän anoi kamarikollegiolta 14.3.1752 privilegion vahvistamista sillä perusteella, että Reimers oli siirtänyt elinikäisen privilegionsa hänen nimiinsä. Kamarikollegio kuitenkin jätti antamatta päätöstä asiassa, jolloin Ekman pestautui ratsumieheksi.¹² Vuonna 1754 hän yritti uudemman kerran saada mainittua privilegiota itselleen. Kun päätöstä ei edelleenkään annettu, hän ilmoitti 1.9.1756 kamarikollegiolle aikovansa siirtyä Suomeen, paremman toimentulon toivossa.¹³

Turun hallioikeus käsitteli 3.8.1769 Ekmanin anomusta ammatinharjoittamisoikeudesta. Tuolloin hän kertoo toimineensa Suomessa ja erityisesti Uudellamaalla säätyläisten palkkaamana («i synnerhet uti Nyland ... åtskillige Herrskaper betiänat») kuu-den–seitsemän vuoden ajan.¹⁴ Kauppias, myöhemmin tirehtööri ja asessori Abraham Hülphers mainitsee matkakuvauksessaan 1760 Helsingin käsityöläisten joukossa yhden lakkamaalarin («I laqverare»):¹⁵ on houkuttelevaa ja mielestäni todennäköistä ajatella, että kyseinen maalari oli juuri Ekman. Perusteluina halulleen toimia Turussa Ekman esittää korkean ikänsä sekä kolme vuotta aikaisemmin halvaantuneet kätensä, minkä vuoksi hän ei uskonut pystyvänsä toimimaan niin laajassa mittakaavassa kuin mitä työskentely Tukholmassa olisi edellyttänyt; Turussa ei myöskään toiminut yhtään tuon alan käsityöläistä. Turkuun Ekman sanoi siirtyneensä pari vuotta aikaisemmin, vuoden 1767 paikkeilla.¹⁶

Koska Ekman ei ollut saanut kamarikollegion vahvistusta Reimersin privilegion käytölle, hän esitti Turun hallioikeudelle todisteena ammattitaidostaan valmistamansa sinisen nurkkakaapin, joka koristelu oli maalattu kullalla («... af honom förfärdigat hörnskåp med blå laquering och gull ritning, hwilket han sade sig nyligen hafwa gjordt ...»). Samalla hän anoi lupaa pitää oppipoikaa ja valmistaa pienikokoisia kaappeja, teepöytiä, teetarjottimia, yöpöytiä, pienikokoisia rasioita, pieniä kääntölevypöytiä ja satulipeilejä sekä muita valmistamansa esineitä ja koristaa ne lakkamaalauksella. Sen sijaan kookkaiden kaappien ja muiden suurikokoisten huonekalujen valmistamisen Ekman ilmoitti jättävänsä huonekalupuusepille, perustellen asiaa halvaantuneilla käsillään.¹⁷

Turun hallioikeuden päätöksen 3.8.1769 mukaan Ekmanille myönnettiin mestarinoikeudet anomuksessa esitetyin perusteluin ja rajoituksin, samoin myönnettiin lupa valmistaa pienikokoisia puusepäntöitä oppipojan avustuksella. Samalla hänet veloitettiin leimauttamaan kaikki valmistamansa esineet asianmukaisesti hallioikeudessa.¹⁸

Vuoden 1771 valtiopäiville jätetyssä selonteossa Turun käsityöläisistä mainitaan lakkamaalari Johan Ekman, joka »uppå erhållit tillstånd ... idkat härstädes denna

¹¹ Lars Salvius, *Beskrifning öfwer Sverige. Första tomen om Upland*, Stockholm 1741, 43: »Allehanda Laquer Arebeten göras på särskilta värk och ställen af Fabriqueurerna Johan Mandelberg och Carl Gustaf Reimers: utom många andra, som idka denna handtering.»

¹² Per Falck-Kersti Holmquist-Maj Nordermann, *Tidsfodral. Svenska urfodral från fyra sekel*, Stockholm 1996, 76. – Kiitän intendentti Per Falckia Nordiska museetista Tidsfodral-teosta koskevista tiedoista, joihin sain tutustua ennen kirjan ilmestymistä, sekä huomautuksesta Reimersin ja Ekmanin mahdollisesta sukulaisuudesta avioliiton kautta.

¹³ Falck et al., 76; Turun hallioikeuden pöytäkirjat, 3.8.1769 § 6.

¹⁴ Turun hallioikeuden pöytäkirjat, 3.8.1769 § 6.

¹⁵ *Dagbok och Samlingar Uppå en Resa Om Somarn 1760 ... af Abrah. Ahrs. Hülphers. Bidrag till kännedomen af vårt land, samlade och utgifna af K.G. Leinberg, II, Jyväskylä 1886*, 48.

¹⁶ Turun hallioikeuden pöytäkirjat, 3.8.1769 § 6.

¹⁷ Sama.

¹⁸ Sama.

Profession, och därmed så mycket han ensam, såsom gammal och bråklig, kunnat åstadskomma, betjenat dem, som honom därom anlitat».¹⁹ Hallioikeuden luvan mahdollistamaa oppipoikaa ei Ekmanilla ainakaan tuolloin ollut palveluksessaan. Asiakkaita hänellä ilmeisesti on ollut jonkin verran. Vuonna 1781 Turun käsityöläisten joukossa ei enää mainita ainoatakaan lakkamaalaria.²⁰ Johan Ekman oli siis tuolloin jo lopettanut toimintansa.

Johan Ekmanin Turussa mestarinäytteenään valmistama sininen nurkkakaappi ei liene säilynyt, sillä säilyneissä lakkamaalauskoristeisissa nurkkakaapeissa ei tietävästi ole Turun hallileimaa. Yhtäkään esinettä ei siis täysin kiistattomasti voida pitää Ekmanin työnä sen enempää kuin turkulaisenakaan. On kuitenkin todennäköistä, että ainakin ne seitsemän nurkkakaappia ja yksi teepöytä, jotka koristelunsa puolesta selkeästi liittyvät toisiinsa, ovat suomalaisia ja oletettavasti Turun seudulta. Tähän viittaa näiden kaappien esiintyminen nimenomaan Varsinais-Suomessa sekä se, että Suomessa on asiakirjalähteiden perusteella toiminut ainoastaan yksi lakkamaalari. Jos kaapit olisivat tuontitavaraa, olisi luultavaa, että koristelultaan samanlaisia kaappeja esiintyisi myös muualla. Todettakoon, että ainoassa toistaiseksi tuntemassani ruotsalaisessa lintukoristeisessa ja turkulaisia malliltaan vastaavassa nurkkakaapissa²¹ koristelu on selvästi eri tyyliä ja lähempänä esimerkiksi tukholmalaisten, erityisesti Peter Ernstin 1760-luvun kaappikellojen kaappien koristelua.

Lakkamaalatut esineet: »turkulaiset» nurkkakaapit

Suomesta on tiedossani kolmetoista nurkkakaappia ja yksi teepöytä, jotka maalauskoristelunsa perusteella kuuluvat tämän esityksen piiriin, sekä yksi yölipas, joka mielestäni täytyy yhdistää lakkamaalattuihin esineisiin. Laajimman yhtenäisen ryhmän muodostavat kahdeksan kaappia ja teepöytä, joissa koristeaiheena ovat kukkivassa puussa istuvat linnut. Nämä ovat myös ne esineet, joita perinteisesti pidetään turkulaisina. Tutkimieni kaappien materiaali on mäntyä.

Nurkkakaapeista todennäköisesti varhaisin ei kuitenkaan tyyllisesti kuulu Turun seudun kaappeihin. Musta myöhäisbarokkikaappi (KM 34009, kuva 1) on perimätiedon mukaan peräisin Taivassalon Kaitaisista. Kaapin yläosassa on kaksi hyllyä, joiden laidat on profiloitu. Etusivu on suora ja yksipeilisen oven ympärille jää leveähkö reunus myös oven ylä- ja alapuolella. Vastaavasti Turun seudun kaapeissa kaapin ovi jatkuu ylä- ja alareunoihin ja ainoastaan laidoilla on leveät, maalatuin ornamentein koristellut kentät. Taivassalon kaapin koristelu on maalattu kullalla: oven peilissä on kannosta nouseva, kukkia kantava, hento ja siro lehvästö. Reunoja kiertää osittain rocaille-aiheisten kaarien, osittain suoralinjaisten kehysten muodostama koriste. Kaappi on mäntyä, joten se lienee pohjoismaista työtä.

¹⁹ »Fortsättning af Berättelsen til 1771 års Riksdag», 10. Tidningar utgifne Af et Sällskap i Åbo n:o 2, 30.1.1774; »Fortsättning af Berättelsen til 1771 års Riksdag», 18 (taulukko). Tidningar utgifne Af et Sällskap i Åbo n:o 3, 14.2.1774.

²⁰ »Beskrifning öfwer Åbo Stad», 33–34 § 67. Tidningar utgifne Af et Sällskap i Åbo n:o 5, 30.1.1783.

²¹ Kaapissa on turkulaisia rikkaampi koristelu ja ornamenttiikka. Koristelussa on kaksi lintua, joista toinen seisoo maassa, rocaille-aiheisten kuvioiden päällä, toinen lentää oikeassa yläkulmassa. Maasta kasvaa hento, kukkiva oksa, jonka kukat ja lehdet ovat turkulaisia sirompia. Myös laidoilla oleva ornamenttiikka on rikkaampaa, lisäksi oven ylä- ja alapuolella on selkeästi kiinalaista alkuperää olevia pilvinauhoja. Kts. Slott och herresäten i Sverige, Östergötland I, Malmö 1971, Ekströmmen, 144, 146.

Kuva 1. Nurkkakaappi, myöhäisbarokkia, 1700-luvun puoliväli. Peräisin Taivassalosta. Maalattu mustaksi, koristelu kullalla. Kork. 98 cm. Kansallismuseo, inv. 34009.

Kuva 2. Nurkkakaappi 1760-luvulta, todennäköisesti turkulaista työtä. Peräisin Turusta. Maalattu kellertäväksi, koristelu kullalla ja hopealla. Kork. 104 cm. Kansallismuseo, inv. 7167:1 (Antellin kokoelmat).

Mitkä piirteet yhdistävät Turun seudun kaappeja? Koko kaarevan etuseinän korkeiseen oveen maalatussa koristelussa oleva hentovartinen puu kasvaa pieneltä maakumpareelta. Oksat kiemurtelevat eri suuntiin ja niistä kasvaa suurikokoisia lehtiä ja kukkia. Maakumpareen alapuolelle on maalattu pieniä aaltoviivoja ja kumpareta muodoltaan muistuttava alue, joiden tarkoituksena saattaa olla kuvata veteen heijastuvaa maata. Linnut, joita on yksi tai kolme, muistuttavat toisiaan: pyöreät päät ja suuret, tuijottavat silmät, koukkumainen nokka, pitkät ja terävät pyrstösulat. Sulkien kuvaus erityisesti siivissä on kaavamaisista.

Turusta Antellin kokoelmiin ostetussa kaapissa (KM 7167:1, kuva 2) ja Paraisilta²² peräisin olevassa teepöydässä (KM 95009, kuva 3) koristelu on lähes identtinen:

²² Teepöytä on ostettu Paraisilta ja on peräisin ilmeisesti Nilsbyn kylän Uppgårdista. (Myyjältä saatu tieto, jonka mukaan pöytä olisi Paraisien »Garbölen kylän Uppgårdista, jonka omistaja oli vuosisadan vaihteessa ... Ullriksson» on ristiriitainen, koska tällaista tilaa ei löydy. Toisaalta Nilsbyn kylän Uppgårdin omistajan (v:sta 1905) puoliso oli Ulriksson-sukua. Kts. Suomen maatilat III Turun ja Porin lääni, Ahvenanmaa, Porvoo 1932, 1392.

Kuva 3. Teepöytä 1760-luvulta, todennäköisesti turkulaista työtä. Peräisin Paraisilta. Maalattu siniseksi, koristelu kullalla ja hopealla. Levyn halk. 63 cm. Kansallismuseo, inv. 95009. Valok. ennen konservointia.

maakumpare ja siltä kasvavat, kihartuvat heinät ja hento puu kukkineen sekä puussa istuva lintu ovat saman mallin mukaan maalattuja. Kaapin pohjaväri on vaalean keltävä; lintu, lehdet ja kukat on maalattu hopealla ja kullalla. Pöydän väri on rokokooajalle tyypillinen tumma sininen ja levyn koristelu on maalattu kullalla ja hopealla kuten kaapissakin. Myös pöydän reunaa kiertävä ja kaapin ovenpielissä oleva koristelu on samanlainen. Teepöydän jalka on myöhäisbarokkia mutta levy poikkeuksellisesti pyöreä. Rymättylästä tunnetaan lisäksi yksi myöhäisbarokkityyppinen, punainen teepöytä, jonka kiinalaisaiheinen koristelu on maalattu kullalla ja hopealla.²³

Kolmella linnulla koristeltujen kaappien kuvasommitelmat muistuttavat toisiaan: puun oksat haarautuvat ja kiemurtelevat pääpiirteissään samalla tavalla. Linnut istuvat yksi kummallakin sivulla, kolmas keskellä ylhäällä; itse linnuissa on joitakin eroavuuksia. Yhdessä kaapeista (KM 41001:873) puun alimmilta oksilta kasvavat kukat on korvattu kookkailla sudenkorennoilla, muutoin kukat on sijoitettu sommitelman ylä- ja alakulmiin. Kahdessa kaapissa (Taivassalo, KM 40027; Eckerö, Ålands museum 14/1905) maakumparelta nousee puun rungon takana samanlaisia kihartuvia heiniä kuin Turun kaapissa ja Paraisten teepöydässä. Muissa (Hauho, KM 38035;

²³ Naantalin museo, inv. n:o 88.

Kuva 4. Nurkkakaappi 1760-luvulta, todennäköisesti turkulaista työtä. Kellertävänvihreä pohjaväri, koristelu ruskeansävyinen. Kork. 93 cm. Kansallismuseo, inv. 41001:873 (Bergmanin kokoelma).

Kuva 5. Nurkkakaappi »Kökarista, silkkijaalan kajuutasta», 1760-luvun turkulaista tyyppiä. Hannes Maliston piirroksen perusteella. Museovirasto.

tunt., KM 41001:873, kuva 4; Finström, Ålands museum, 17/1905) heinien paikalla on neljä suurikokoista lehteä symmetrisesti puun juurelle aseteltuna. Kukkien lisäksi puiden oksilta riippuu pyöreitä marjoja kantavia terttuja: neljä terttua, kussakin kolme marjaa. Kökarista peräisin oleva kaappi, joka tunnetaan ilmeisesti ainoastaan Hannes Maliston piirroksen perusteella (kuva 5), on samaa marjaterttuja kantavaa mallia, mutta lintuja on vain yksi, samaa tyyppiä kuin muissa viime mainituissa kaapeissa. Jomalasta on peräisin kaappi, jossa on yksi lintu sekä samoin kuin kaapissa KM 41001:873 kaksi sudenkorentoa (Ålands museum, 326/1935). Kolmen linnun kaapeissa kuvatut, puun juurella kasvavat heinät yhdistävät nämä kaapit ensiksi mainittuun kaappi-teepöytä-ryhmään; kaikki kolmilintuiset kaapit taas kuuluvat samaan ryhmään kokonaisuusmitelmansa samankaltaisuuden perusteella.

Yhdeksäs lintukoristeinen kaappi on Lebellin kauppiantaloissa Kristiinankaupungissa. Myös tässä kaapissa on koristeluna lintu ja sudenkorentoja, mutta puu kasvaa pyöreästä, kaksikorvaisesta ruukusta. Maalausjälki on yksinkertaisempaa kuin edellisen ryhmän kaapeissa, joten mielestäni kyseessä on itse asiassa turkulaista kaappia jäljittelevä työ.

Kuva 6. Nurkkakaappi 1760-luvulta, todennäköisesti turkulaista työtä. Peräisin Hammarlandista. Maalattu vaalean kellan vihertäväksi, koristelu mustalla. Kork. 114 cm. Kansallismuseo, inv. 40026.

Varsinais-Suomesta (Hammarland, KM 40026²⁴, kuva 6; Turku? yksit. om.) on peräisin kaksi nurkkakaappia, joissa on tyylitellen esitetty kaupunkimaisema. Molemmissa kaapeissa kaupunki näyttää paalujen päälle rakennetulta; talot ovat erikokoisia, vailla perspektiiviä ja erityisesti laidoilla olevat talot ovat suurikokoisilla ikkunoilla varustetut. Mielestäni on ilmeistä, että rakennukset pohjautuvat lähteestä toiseen kopioituun malliin, jolloin arkkitehtoninen totuudenmukaisuus on vähitellen kadonnut; »paalutus» lienee alkuaan tarkoittanut jonkinlaista aitaa. Samalla nämä rakennukset eivät enää esitä »kiinalaista» arkkitehtuuria: ne ovat yksinomaan tyypologisesti surkastuneita. Kuvan keskellä, rakennusten takana, nousee kallio, joka toisessa kaapissa on muuttunut kookkaiksi kukka-aiheiksi, joilta kasvaa ohutvartinen puu. Taivaalle on kuvattu lintuja ja erilaisia hyönteisiä, mm. perhosia. Molempien kaappien reunojen ornamenttiikka on samankaltainen. Arkkitehtuuri sekä lentävät linnut ja perhoset ovat yksityiskohtia, jotka ovat verrattavissa Stalkerin ja Parkerin mallikuviin (kuva 7). On kuitenkin luultavaa, että 1700-luvun jälkipuolelle tultaessa Stalkerilta ja Parkerilta

²⁴ Kaappiin liittyvän perimätiedon mukaan sen olisi maalannut »naturmålaren Kjellgren» (KM kansat. esineluettelo, inv. n:o B 3308, siirretty hist. kokoelmiin inv. n:olla 40026). Maininta tarkoittanee 1800-luvulla toiminutta Gustaf Kellgreniä Finströmistä, kts. Kjell Ekström, »Klockor på lockets». Föreningen Ålands vänner, Skriftserie Åland nr. 15, 1989, 155, 157. Kyseessä lienee eri perimätiedon yhdistäminen vanhempaan esineeseen.

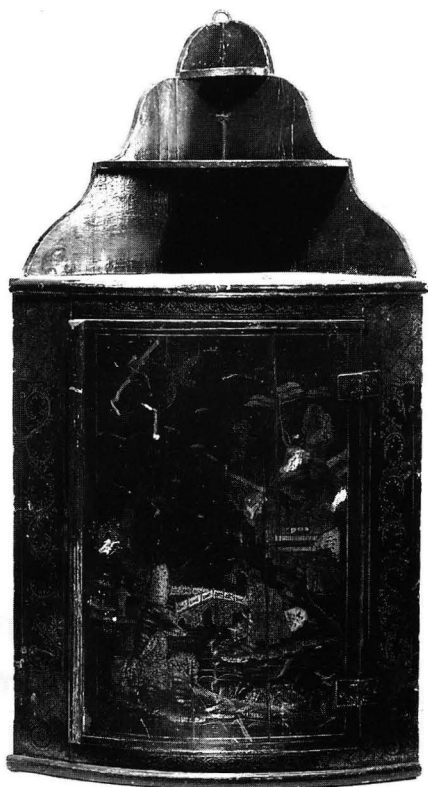

Kuva 7. John Stalker-George Parker, *A Treatise of Japanning and Varnishing*, 1688. Mallikuva n:o 24.

periytyvä kuvamaailma ja koristetyypit ovat olleet jo niin vakiintuneita ja yleisiä, ettei suoranaista kirjaan perustuvaa syy-seuraussuhdetta voida enää esittää tai pitää edes luultavana. Toisen kaapin vaalean kellanvihreä taustaväri on melko lähellä lintukoristeisten kaappien kellertäviä ja vihertäviä pohjavärejä. Toinen kaappi on tummanvihreä ja tässä yhteydessä kannattaa muistaa yölipas vuodelta 1765, joka sekin on väritään voimakkaan vihreä (ks. s. 80).

Kahdessa Pohjanmaalta (Kristiinankaupunki; Vaasa?) peräisin olevassa kaapissa koristeaiheena on kiinalaistyylinen maisema. Antellin kokelmiin ostetussa kaapissa (Kristiinankaupunki, KM 7167:2, kuva 8) maisema on taidokas ja itse asiassa tyypillinen eurooppalaisten, kiinalaisia lakkatöitä jäljittelevien esineiden koristelulle. Maa-laus on tehty kulta- ja pronssiväreillä mustalle pohjalle ja esittää kiinalaista perspektiiviä jäljitellen vuoristomaisemaa siltoineen, paviljonkeineen ja vuorella kasvavine mäntyineen. Laitoja koristaa voimakkaasti tyylitelty kasviornamentiikka ja nurkissa rokokoolle tyypillinen vinoruudutus. Toinen kaappi (KM 80080:1)²⁵ kuuluu Vasa svenska lyceumin kokoelmaan ja on pohjaväritään musta kuten edellinenkin kaappi. Musta väri periytyy luonnollisesti aidoista itäintialaisista lakkatöistä, joissa se punaisen ohella on yleisin pohjaväri. Vasa svenska lyceumin kaapin koristeaiheena on

²⁵ Talletettu Pohjanmaan museoon, inv. n:o PM 75-762.

Kuva 8. Nurkkakaappi 1760–70-luvulta, mahdollisesti ulkomaista työtä. Peräisin Kristiinankaupungista. Maalattu mustaksi, koristelu kullalla ja hopealla. Kork. 102 cm. Kansallismuseo, inv. 7167:2 (Antellin kokoelmat).

yrkässä perspektiivissä kuvattu kiinalaistyyllinen paviljonki. Kuten edellisessäkin, aidon kiinalaisen maiseman jäljittely on hyvin onnistunut. Ei liene sattumaa, että ainoat kiinalaisaiheiset nurkkakaapit ovat Pohjanmaalta: muistaen alueen vilkkaat kauppayhteydet ei mielestäni ole mahdotonta, etteivätkö nämä kaapit olisi tuontitavaraa.

Tummanvihreäksi maalatun yölippaan (KM 37100:29, kuva 9) alkuperä on valitettavasti tuntematon. Kannen sisäpuolelle maalatun vuosiluvun perusteella se on vuodelta 1765. Lippaan jalusta puolestaan on tyypiltään puhtaasti 1700-luvun alun myöhäisbarokkia. Suorasivuinen, kuperakantinen lipas on maalattu kiiltävällä, tummanvihreällä värillä ja sen koristelu kullalla, joilla perusteilla sitä voidaan pitää lakkamaalattuna esineenä. Lippaan koristelu on mielenkiintoinen: sen etu- ja takasivuille on kuvattu kaksi, päätyihin ja kanteen yksi kirkkorakennus (rakennusten torninhuipuissa on risti). Kirkkoja ympäröivät havupuut ja taivaalla lentelee lintuja; rakennusten alapuolella on pienet, saarekemaiset maakummut. Porvarien perukirjoissa mainitaan yksi vihreäksi lakkamaalattu yölipas, Porvoossa 1779.²⁶ – Nurkkakaappien koristelujen tyypologinen ryhmittely on esitetty liitteessä.

²⁶ Korrehtori Märten Lundbeckin lesken Helena Borgströmin perukirja 1779, Porvoo.

Kuva 9. Yölipaan pääty. Lipkaan kannen sisäpuolella nimikirjaimet A:M:H: ja vuosiluku 1765. Alkuperä tuntematon. Maalattu vihreäksi, koristelu kullalla. Lev. 50 cm. Kansallismuseo, inv. 37100:29.

Lakkamaalatut kulmakaapit perukirjoissa

Onko mahdollista tutkia, kuinka yleisiä lakkamaalatut nurkkakaapit ovat olleet 1700-luvulla? Oleellista tässä yhteydessä on se, miten tällaista kaappia olisi kuvattu tuonakaisissa perukirjoissa, joissa käsitteistö ja nimitykset ovat parhaimmillaankin horjuvia. Huonekalujen kohdalla maininnat pintakäsittelystä tai koristelusta ovat niukkoja, rajoittuen useimmiten mainintaan maalattusta tai maalaamattomasta pinnasta ja joskus pintakäsittelyn väristä. Nurkkakaappeja, teepöytiä tai kellonkoteiloita kuvataan toisinaan myös sanalla *laquerad*, mikä on ymmärrettävä lakkamaalauksena tai sitä jäljittelevänä, kiiltäväpintaisena *pintakäsittelynä*, joka poikkeaa tavallisemmasta liimaväripohjaisesta pintakäsittelystä. Tämä ei luonnollisestikaan kerro mitään näiden esineiden *koristelusta*. Yhtäkään tunnetuista kaapeista ei ole mahdollista yhdistää johonkin tiettyyn perukirjaan, joten tällaisen esineen kuvausta ja nimitystä ei kyetä vertaamaan alkuperäiseen asiakirjalähteeseen.

Porvariston perukirjoissa mainituista nurkkakaapeista kerrotaan lähes poikkeuksetta pintakäsittely, mutta ainoastaan kolmen kaapin väri: keltainen (lakkamaalattu?) rovasti Carl Krogiuksen perukirjassa (Jomala 1788) ja sininen kenraalimajuri, paroni Erik Armfeltin perukirjassa (Pernaja, Isnäs 1778; kaksi nurkkakaappia). Mainintoja lakkamaalatuista (*laqueradt*, *laqveradt*, *laqverad*, *laquerat*, *lakerat*, *laqweradt*) nurkkakaapeista olen löytänyt kuudestatoista perukirjasta, yhteensä kahdeksantoista kaappia.²⁷ Näiden lisäksi tulee edellä mainittu keltainen kaappi, josta ei mainita onko se lakkamaalattu. Uudellamaalla kaappeja mainitaan kaksitoista kappaletta. Varhaisim-

²⁷ Helsinki: pormestari Zacharias Goviniuksen rouva Catharina Elisabeth Fabritia (2 kpl), 1762; apteekari Johan Magnus Tingelund, 1765; pormestari Nils Burtz Larsson, 1766; raatimies Johan Nicolas Myhr, 1774; kauppias Petter Schwartzin rouva Helena Elisabeth Bock, 1775; kauppias Anders Byströmin rouva Gustava Merten, 1775; raatimies Carl Jacob Döbb, 1784; kauppias Johan Burtzin rouva Helena Sophia Printz, 1785; Loviisa: pormestari Alexander Kepplerus, 1777; kenraalimajuri, paroni Erik Armfelt, 1778 (Isnäs); Munsala: tuomari Jonas Synnerbergin rouva Hedvig Sophia Thuronia, 1767; Pöytyä: paroni Blechard Lybecker, 1781 (Yläne); Pietarsaari: raatimies ja kauppias Petter Hamberg, 1788; Oulu: pormestari Samuel Heikel, 1788; Ahvenanmaa: everstiluutnantti Johan Ehrenmalm, 1784 (Grelsby, Bollstadsholmin säteri). MV hist. kopiokokoelma: porvariston perukirjat. – Turun porvareiden perukirjojen suhteen nurkkakaappien yleisyydestä on mahdotonta sanoa mitään säilyneen materiaalin äärimmäisen niukkuuden vuoksi.

mat maininnat ovat Helsingistä vuodelta 1762. 1760-luvulla Helsingissä mainitaan yhteensä neljä kaappia, 1770-luvulla kolme sekä yksi Loviisassa ja kaksi Pernajassa (Isnäs). Viimeiset maininnat Uudellamaalla näyttävät olevan Helsingistä 1780-luvun puolivälistä. Varsinais-Suomessa, Ahvenanmaalla ja Pohjanmaalla mainintoja on kuudesta kaapist, varhaisin vuodelta 1767 Munsalasta ja viisi 1780-luvulta Pöytyän Yläneen kartanosta, Pietarsaaresta ja Oulusta sekä Ahvenanmaalla Grelsbystä ja Bollstadsholmin säteristä.

Perukirjojen maininnoille on yhteistä se, että kaapit ovat varakkaan porvariston omaisuutta: omistajina on pormestareita, raatimiehiä ja kauppiaita, joitakin upseereita ja tuomari sekä näiden puolisoita. Lakkamaalatut nurkkakaapit eivät ole perukirjoissa mainituista huonekaluista kalleimpia: esimerkiksi 1762 Helsingissä mainittujen nurkkakaappien arvoksi on merkitty 20 taaleria. Tämä on sama kuin lakkamaalatun teepöydän arvo, mutta vain kymmenesosa lakkamaalatun, lasiovisen kaapin arvosta (240 taaleria) tai tammikaapin arvosta (samoin 240 taaleria), jotka ovat perukirjan kalleimmat huonekalut. Vuonna 1774 esimerkiksi raatimies Myhrin perukirjassa Helsingissä kaksiovinen vaatekaappi on arvioitu 24 taalerin arvoiseksi, sininen kirjakaappi 20 taalerin, kaksiosainen nurkkakaappi 30 taalerin arvoiseksi ja lakkamaalattu nurkkakaappi 12 taalerin arvoiseksi. Lakkamaalattujen nurkkakaappien hinta näyttää määräytyneen niiden koon mukaan eikä niitä itsessään ole pidetty epätavallisen arvokkaina, vaikka kiinalaisia esikuvia kaukaisesti jäljittelevinä niitä onkin pidettävä muodikaina.

Paraisilta ja Rymättylästä olevia teepöytiä ajatellen voidaan todeta, että lakkamaalattuja teepöytiä mainitaan perukirjoissa sekä enemmän että aikaisemmin kuin nurkkakaappeja. Lakkamaalattuja teepöytiä mainitaan 36 kappaletta ja lisäksi kaksi kahvipöytää (Helsinki, 1762). Pöytien määrä selittyy sillä, että ne olivat käyttöesineitä, toisin kuin nurkkakaapit. Lakkamaalattujen teepöytien väreinä mainitaan punainen ja sininen.²⁸ Uudellamaalla teepöytiä mainitaan 26 kappaletta, varhaisin maininta on vuodelta 1729. Varsinais-Suomesta ja Ahvenanmaalta mainintoja on neljä, varhaisin vuodelta 1740, sekä Pohjanmaalta viisi, varhaisin vuodelta 1755. Lisäksi Hämeestä on yksi maininta Voipaalan rusthollista vuodelta 1739.

Lakkamaalattujen nurkkakaappien esiintyminen perukirjoissa Etelä-Suomessa jo 1760-luvun alusta lähtien tukee Johan Ekmanin ilmoitusta toiminnastaan tuolloin erityisesti uusmaalaisen herrasväen toimeksiannosta; lausumaa on näin ollen pidettävä luotettavana. Turun käsityöläisistä 1771 annetun selonteon perusteella Ekmanilla oli tilaajia myös hänen aseututtuaan Turkuun 1769. Nykypäivän menetys on, ettei yhtäkään säilynyttä nurkkakaappia tai teepöytää voida kiistatta osoittaa Ekmanin työksi. Porvooolaisen karttuunin- ja tapetinpainajan Peter Solitanderin painaman, nainen ja päivänvarjo-aiheisen tapetin ohella turkulaiset lakkamaalauskoristeiset nurkkakaapit ja teepöytät ovat ainoat aidosti kotimaiset 1700-luvun *chinoiserie*-muodin innoittamat esineet.

²⁸ Punaisia: apteekkari Sebastian Stierin rouva Hedvig Nebe, 1740, Helsinki; pormestari Nils Burtz Larsson, 1766, Helsinki. – Sinisiä: hovioikeudenneuvos Georg Malm, 1740, Piikkiö; pormestari Nils Burtz Larsson, 1766, Helsinki; raatimies ja kauppias Matts Brunkin rouva Margareta Forselia, 1767, Kristiinankaupunki. MV hist. kopiokokoelma: porvariston perukirjat.

Liite: Lakkamaalattujen nurkkakaappien koristelun typologinen ryhmittely

- A** *Lintukoristeiset*: kumpareelta nouseva hento, kiemurtavarunkoinen ja suurilehtinen puu.
- A'a** Yksi lintu (*); puun juurella kihartuvia heiniä (a).
Nurkkakaappi, KM 7167:1 (kellertävä pohjaväri) (Turku) (Antellin kokoelmat).
Teepöytä, KM 95009 (sininen pohjaväri) (Parainen).
- A'b** Yksi lintu; puussa neljä kukkaa ja marjaterttuja; puun juurella neljä lehteä (b).
Nurkkakaappi, (Kökar) (tunnetaan vain Hannes Maliston piirroksen perusteella?).
- A'c** Yksi lintu; kaksi sudenkorentoa (c); puussa kukkia ja marjaterttuja.
Nurkkakaappi, Ålands museum, inv. 326/1935 (vaaleanharmaa pohjaväri) (Jomala).
- A''a** Kolme lintua ("); puussa neljä kukkaa; puun juurella kihartuvia heiniä.
Nurkkakaappi, KM 40027 (vaalea pohjaväri) (Taivassalo).
Nurkkakaappi, Ålands museum, inv. 14/1905 (vaalea pohjaväri) (Eckerö).
- A''b** Kolme lintua; puussa kaksi kukkaa ja marjaterttuja; puun juurella neljä lehteä.
Nurkkakaappi, KM 38035 (vaaleanvihertävä pohjaväri) (Hauho).
Nurkkakaappi, Ålands museum, inv. 17/1905 (vaalea pohjaväri) (Finström).
- A''bc** Kolme lintua, kaksi sudenkorentoa; puussa kaksi kukkaa ja marjaterttuja; puun juurella neljä lehteä.
Nurkkakaappi, KM 41001:873 (kellanvihertävä pohjaväri) (Bergmanin kokoelma).
- B** *Lintukoristeiden imitointi?* Pyöreästä ruukusta kasvava, kukkiva puu; yksi lintu ja kaksi sudenkorentoa.
Nurkkakaappi, Lebellin kauppiaantalo (sininen pohjaväri).
- C** *Kaupunkiaiheet*: kaupunki, joka näyttää paalutuksen päälle rakennetulta; taivaalla pikkulintuja.
Nurkkakaappi, KM 40026 (vaaleanvihertävä pohjaväri) (Hammarland).
Nurkkakaappi, (tummanvihreä pohjaväri) (yksit. om.).
- D** *Kiinalaistyypiset maisemat*: perspektiiviltään ja näöltään kiinalaisvaikutteinen puutarhamaisema tai rakennusryhmä; musta pohjaväri.
Nurkkakaappi, KM 7167:2 (Antellin kokoelmat) (Kristiinankaupunki).
Nurkkakaappi, KM 80080:1 (Pohjanmaan museon inv. n:o PM 75-762) (Vasa svenska lyceumin kokoelma).

SUMMARY

On Japanning in Finland in the 18th Century

The eighteenth century saw an unprecedented rise in all things oriental, although commerce had linked the two sides of the world for centuries and oriental art and artefacts were by no means unknown to Europeans. The question of whether Finland as a culturally peripheral area can be said to have had any noteworthy examples of her own to contribute to this fashion has not yet been studied to the full. However, there is a group of objects that can be said to constitute an 'original', as it were 'Finnish', variation of the *chinoiserie*.

There is a group of thirteen corner cupboards whose decoration, in typologically withered form, can be ultimately derived from European imitations of Chinese decorative motifs. The largest group (eight cupboards) is decorated with birds perched on the branches of a fragile tree (Figs. 2, 4, 5). The details of the second group vary to a degree between two or three main types; some cupboards have large dragonflies integrated into the decoration in addition to the birds, which are always the main motif. The colour scheme of the cupboards tends in general towards the greenish or yellowish, the decoration being in shades of brown, gold and silver. A blue tea-table (Fig. 3) with decoration identical to that of one of the cupboards (Fig. 2) presumably comes from the same workshop.

Two of the cupboards are decorated with a strongly degenerated view of a town (Fig. 6). It is tempting to assume that this view has some, albeit far-removed, connection with John Stalker's and George Parker's 1688 *Treatise of Japanning and Varnishing*, an illustrated collection of instructions for japanning (Fig. 7). Two other cupboards show rather good depictions of Chinese gardens (Fig. 8). The author suggests these cupboards to be imports.

Archival sources tell that there was one cabinet-maker, Johan Ekman, active in Turku in the 18th century, who specialized in japanning. Ekman had received his certificate of apprenticeship in 1744 in Stockholm, where he had worked as a journeyman in the workshop of Carl Gustaf Reimers, one of the foremost japanners active in Stockholm at the time. After Reimers' retirement, Ekman unsuccessfully sought to have the former's official privileges transferred to his name. Finally, in 1756, Ekman announced that he would move to Finland. In 1769 he appeared before the trade craft guild of Turku, in which connection he told the guild that he had worked in the southern regions of Finland (Uusimaa province) approximately from the early 1760s. In fact, there was one japanner active in Helsinki in 1760. Ekman was admitted to the guild after submitting as proof of his craft a blue corner cupboard with decoration in gold. The guild gave him a license to work as there were no other craftsmen familiar with this kind of special work in Turku. A list of craftsmen in Turku in 1771 mentioned one japanner; in 1781 there were none.

No surviving cupboard or other object that could be connected with this group bears the seal of the trade craft guild of Turku, although every master craftsman was officially required to have his work thus approved by the guild. It is the provenance of the surviving cupboards that has traditionally suggested an origin in or around Turku, as most of the cupboards are from southwestern Finland. The assumption of the origin of the cupboards therefore remains somewhat conjectural, but under the circumstances it is the most likely one. It may also be noted that the decoration of the cupboards is characteristic of cupboards found in Finland, differing from that of known Swedish cupboards of the same type. The proposed Turku cupboards constitute the most indigenous expression of the Chinese fashion in Finland.